

А.О. ЖЕЛЕЗНЯК, магістрант, НТУ «ХП»;
М.І. ЛАРКА, канд.екон.наук, проф., НТУ «ХП»

МЕТОДИ ВИЯВЛЕННЯ РЕЗЕРВІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджено поняття ефективності як повноти використання потенціалу підприємства. Розглянуто існуючі методики пошуку резервів, оцінювання їх фактичного стану та можливостей підвищення ефективності за рахунок виявлених резервів. Розроблено комплекс пропозицій щодо поліпшення результатів їх виявлення на сучасному етапі розвитку економіки.

Ключові слова: ефективність, резерви, ресурси, пошук резервів, формалізовані резерви, неформалізовані резерви, оптимізація.

Вступ. Економічний раціоналізм дій господарюючих суб'єктів припускає, що дані суб'єкти визначають вигоди від своїх економічних дій. Порівняння результатів і витрат у визначений проміжок часу і називається ефективністю діяльності. Досягати ефективності діяльності підприємства можливо тільки системно, врахувавши процеси внутрішніх і зовнішніх змін, тенденцій, що зберігаються на ринку та прогнозів. Усі підходи до визначення ефективності використання потенціальних можливостей підприємства, тобто його резервів, вбачають раціоналізм та економічну обґрунтованість, але на сучасному етапі розвитку економічних відносин не можливо дотримуватись всіх, існуючих у науковій літературі, підходів до пошуку резервів. Необхідно сформувати систему інструментів та методів, які являють собою синтез підходів до підвищення ефективності функціонування підприємства.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Аналіз наукових досліджень показує, що проблеми підвищення ефективності та використання резервів підприємства досліджувалися в роботах таких авторів, як: Є.К. Бабець [1], Б.Є. Бачевський. [2], О.К. Добикіна, [3] Н.В. Касьянова [4], Г.І. Купалова [5], М.І.Небава [6], Г. В. Савицька [7] та інших.

Постановка задачі. Метою даної роботи є дослідження наукової думки щодо визначення сутності економічної ефективності діяльності підприємств та підходів щодо виявлення резервів її підвищення. Визначення основних моделей, методів та інструментів, розробка концепції підвищення використання резервів, як головного чинника підвищення ефективності.

Методологія. Методологічною базою для пошуку резервів підвищення ефективності є загальнонаукові методи аналізу та синтезу, узагальнення, графічний метод, метод порівняння. Інформаційною базою дослідження є інформаційні ресурси мережі Інтернет, періодичні та спеціальні наукові видання.

Результати дослідження. Найважливішою умовою розвитку підприємства у сучасному конкурентному середовищі є своєчасне виявлення та використання резервів. В економіці підприємства розрізняють три поняття резервів: резервні запаси (сировини, матеріалів), що необхідні для забезпечення ритмічної роботи підприємства; резерви як невикористані можливості досягнень науково-технічного прогресу (поліпшення якості продукції, нове обладнання і технології, нові види матеріалів); резерви як нераціональне використання усіх видів ресурсів (перевитрата трудових, матеріальних, часових, фінансових, а також їхні витрати в процесі виробництва). Таким чином, резерви – це невикористані можливості зниження усіх видів витрат на виробництво продукції і збільшення результатів від її реалізації.

Удосконалення фінансового стану підприємства можливе шляхом підвищення результативності розміщення та використання ресурсів підприємства. При цьому забезпечується розвиток виробництва чи інших сфер діяльності на основі зростання прибутку й активів, при збереженні платоспроможності та кредитоспроможності. Основні фактори підвищення ефективності виробництва – це підвищення його технічного рівня, вдосконалення управління, організації виробництва і праці, зміна обсягів і структури виробництва, поліпшення якості ресурсів, що використовуються у виробництві, та інші.

Серед основних шляхів підвищення ефективності діяльності підприємства можна виділити три напрямки підвищення вище згаданих показників – організаційний, технологічний та ресурсний.

В межах організаційного напрямку здійснюється пошук можливостей підвищення ефективності тих процесів, що відбуваються на підприємстві. При цьому насамперед увага звертається на ефективність управління.

Важливою складовою ефективності діяльності підприємства, а отже, і значним резервом її підвищення, є організація виробничого процесу. У конкретних умовах підприємства слід проаналізувати всі аспекти, що визначають ефективність організації робіт – від рівня робочого місця окремого робітника чи спеціаліста до рівня підприємства в цілому. Для виробничих підприємств, урахуваючи, звичайно, специфіку їх діяльності, особливу увагу треба звертати на можливості застосування більш ефективних типів виробництва (масового, великосерійного).

В межах технологічного напрямку основним є вирішення проблеми технологічного відставання, є особливо актуальним для українських підприємств. Причому проблема ця є комплексною і має, принаймні, два компоненти: матеріальний та нематеріальний. Перший з них – це удосконалення технічної бази, а другий – організаційно-правові проблеми. На думку багатьох економістів, подолання технічного і технологічного відставання потребує не просто переходу на сучасні технології, а впровадження комплексу відносин, що називається корпоративною

культурою. Така культура має запозичуватись, звичайно, у найпередовіших компаній з тривалим досвідом роботи в ринковому середовищі.

Ресурсний напрямок відображає першочергову необхідність аналізу ефективності використання наявної матеріальної бази виробництва та живої праці. При цьому слід враховувати рівень завантаження обладнання в часі, структуру собівартості продукції, що виготовляється, з точки зору співвідношення в ній часток амортизації, матеріальних витрат, витрат на оплату праці. Зазначені показники слід розглядати в динаміці, а також, по можливості, порівняти з показниками найближчих конкурентів. Для оборотних фондів найважливішим показником є швидкість їх обороту, а отже, слід проаналізувати чинники її збільшення, зокрема такі: зменшення обсягів незавершеного виробництва; удосконалення системи матеріально-технічного забезпечення з метою оптимізації виробничих запасів; прискорення реалізації готової продукції (активізація маркетингової діяльності); зменшення обсягів дебіторської заборгованості.

Крім того, слід звернути увагу і на інші напрямки раціоналізації використання матеріальних ресурсів: проаналізувати основні причини втрат та нерационального використання ресурсів; забезпечити обґрунтоване нормування витрат матеріалів; організувати використання вторинних ресурсів; створити систему заохочення за економію сировини, енергії та матеріалів й відпрацювати її дійовість; акцентувати увагу на використанні сучасних високотехнологічних матеріалів.

Щодо аналізу ефективності використання трудового потенціалу підприємства, то тут слід зосередити увагу на таких аспектах: внутрішньозмінні втрати робочого часу; втрати робочого часу внаслідок плинності кадрів; рівень використання засобів механізації, автоматизації праці та комп'ютерної техніки; аналіз системи стимулювання працюючих; визначення професійно-кваліфікаційної структури працюючих.

Нематеріальні резерви підприємства – це його нематеріальні активи (інтелектуальна власність, майнові права, відстрочені витрати, гудвілл), до яких відносяться: активи, що не мають матеріально-речовинної форми або матеріально-речовинна форма яких не має істотного значення для їх використання в господарській діяльності; активи, які здатні приносити дохід; активи, придбані з наміром використання впродовж тривалого періоду (більше одного року).

Методика підрахунку резервів залежить від їх характеру (інтенсивні, екстенсивні), способів їх виявлення (явні, неявні) і способів визначення їх величини (формальний або неформальний підхід). Підрахунок резервів підвищення ефективності виробництва здійснюється за допомогою сукупності методів і способів економічного аналізу. Основними з них є: спосіб прямого рахунку, порівняння, детермінованого та стохастичного факторного аналізу, функціонально-вартісного аналізу (ФВА), маржинального аналізу.

На рисунку наведено схему способів виявлення і підрахунку резервів підвищення ефективності діяльності підприємства. Використовуючи синтез різних методів та окремих їх інструментів, управління ефективністю може стати якісно іншим.

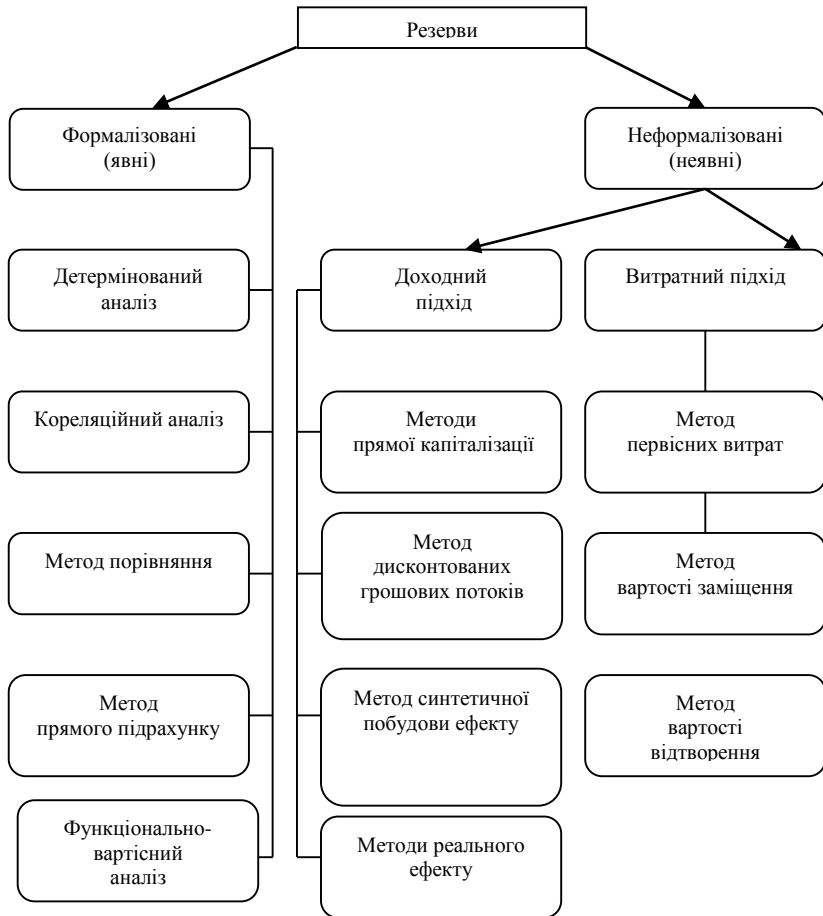

Рис. – Схема загальних способів виявлення і підрахунку резервів підвищення ефективності діяльності підприємства

Так, наприклад, для оцінювання патентів та технологій, зазвичай, використовують прибутковий підхід, але найбільш точні результати цей підхід забезпечує у поєднанні з ринковими показниками (ринковий підхід оцінювання нематеріальних активів). Для оцінювання такого нематеріального активу, як кваліфікована робоча сила, в першу чергу, застосовують витратний підхід, методи

прибуткового підходу застосовуються лише у другу чергу. Але для отримання всебічної, а значить і більш точної, інформації треба спиратись на синтез показників різних підходів.

Метою ФВА є досягнення оптимальної корисності при найменших витратах. Особливістю мети ФВА є не саме вдосконалення конкретного досліджуваного об'єкта, а насамперед пошук альтернативних варіантів виконання його функцій та вибір серед них найбільш економічної, яка б забезпечувала оптимальне співвідношення між споживчими властивостями і витратами на їхню реалізацію. Надзвичайно важливим є те, що ФВА дає змогу вирішувати, на перший погляд, два взаємовиключні завдання – скорочення витрат та підвищення якості виробу.

Метод прямого підрахунку застосовують для визначення резервів екстенсивного характеру, коли відома величина додаткового залучення або величина безумовних витрат ресурсів. Метод прямого підрахунку може бути застосований тоді, коли можна точно визначити витрати, що пов'язані із транспортуванням тих чи інших одиниць запасів у вартісному чи натуральному виразі.

Метод порівняння застосовують для підрахунку величини резервів у тому разі, коли витрати ресурсів або можливу їх економію визначають, порівнюючи з нормами або з витратами їх на одиницю продукції на передових підприємствах, які використовують новітні досягнення науки та передового досвіду.

Детермінований факторний аналіз досліджує вплив факторів, зв'язок яких із результативним показником носить функціональний характер (повний); тобто результативний показник може бути поданий у вигляді добутку, частки або алгебраїчної суми факторів. Недоліком цього методу можна назвати його суто математичний характер.

Мета кореляційного аналізу – виявити чи існує істотна залежність однієї змінної від інших. Кореляція відображає лише лінійну залежність величин, але не відображає їх функціональної зв'язаності.

Розмір роялті визначається на підставі аналізу ринку. Даний метод поєднує в собі риси прибуткового і порівняльного підходів.

У методах прямої капіталізації надлишкові прибутки приносять підприємству невідображені в балансі нематеріальні активи, що забезпечують прибутковість на активи і на власний капітал вище за галузевий рівень. Цим методом оцінюють переважно гудвіл.

Методом переваги в прибутках оцінюється вартість винаходів. Під перевагою в прибутку розуміється додатковий прибуток, обумовлений оцінюваним нематеріальним активом. Вона дорівнює різниці між прибутком, отриманим при використанні винаходів, і тим прибутком, який виробник одержує від реалізації продукції без використання винаходу. Щорічна перевага в прибутку дисконтуються з урахуванням передбачуваного періоду його отримання.

Метод дисконтованих грошових потоків заснований на визначенні вартості майнового комплексу підприємства шляхом порівняння її поточної вартості з величиною майбутніх доходів, які можуть бути отримані від використання будівель і споруд впродовж певного періоду з наступним продажем даної нерухомості.

Метод виграшу в собівартості містить елементи як витратного, так і порівняльного підходів. Вартість нематеріального активу вимірюється через визначення економії на витратах у результаті його використання, наприклад при застосуванні ноу-хау. Цей метод застосовується лише в тих випадках, коли мова йде про два близьких за своїми техніко-економічними показниками види продукції або про два способи виробництва (технологічні процеси) однієї і тієї ж продукції.

Пріоритетність застосування тих чи інших підходів повинна визначатись не тільки поточним фінансовим та майновим станом підприємства, але й такими факторами як – науково-технічний прогрес, дьюччі стандарти, інновації, імідж підприємства, галузеві тенденції, інформаційне забезпечення, кваліфікація персоналу, швидкість змін макросередовища та оперативність реагування на такі зміни, мета та стратегія підприємства.

Висновки. Ґрунтуючись на результатах проведеного дослідження можна сформулювати основні принципи, яких варто дотримуватись, здійснюючи діагностику поточного стану та пошуку резервних можливостей підвищення ефективності діяльності підприємства.

1. Економічне обґрунтування резервів означає підтвердження їх відповідними розрахунками, точними цифровими викладками, детальними поясненнями, які ґрунтуються на реальних даних і мають об'єктивний характер.

2. Комплексність і системність полягають у повному вивченні економічних явищ чи процесів за допомогою такої форми організації пошуку резервів, при якій дотримуються єдність та послідовність дослідження економічних явищ як цілісної системи у певному порядку – за етапами та у взаємозв'язку, а не відокремлено.

3. Врахування типу виробництва – пошук резервів в масовому та серійному виробництві має вестися послідовно у такому напрямі: виріб – вузол – деталь – технологічна операція. Якщо має місце одиничне виробництво, то тоді резерви аналізуються за окремими технологічними операціями виробничого процесу.

4. Виявлення невикористаних резервів за всіма стадіями життєвого циклу об'єкта чи виробу.

5. Врахування взаємодії різних факторів, які впливають на результати діяльності, на відносні та абсолютні показники ефективності. Формалізовані та неформалізовані резерви, і насамперед, їх взаємодія створюють найбільш ефективне поле для господарювання.

Список літератури: 1. *Бабєць Є. К.* Теорія економічного аналізу. Навч. посіб. – К.: ВД «Професіонал», 2007. / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://litra.com.ua/catalogue/ekonomicheskij_analiz/50. 2. *Бачевський Б.*

Є., *Заблodsька І. В., Решетник О. О.* Потенціал і розвиток підприємства: Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2009. — 400 с. / [Електронний ресурс] – <http://uchebniks.net/book/181-potencial-i-rozvitok-pidpriyemstva-navchalnij-posibnik-bachevskij-bye.html> **3.** *Добикіна О.К.* Потенціал підприємства / Навчальний посібник / – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 208 с. / [Електронний ресурс] – <http://thinbook.org/book/240-potencial-pidpriyemstva-formuvannya-ta-ocinka-navchalnij-posibnik-dobikina-ok.html> **4.** *Касьянова Н.В.* Потенціал підприємства / Підручник. – Донецьк: Цифрова типографія, 2012. – 257с. / [Електронний ресурс] – http://pidruchniki.ws/1584072054076/ekonomika/potencial_pidpriyemstva_-_kasyanova_nv.5 **5.** *Купалова Г.І.* Теорія економічного аналізу / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/15840720/ekonomika/teoriya_ekonomichnogo_analizu_-_kupalova_gi.6 **6.** *Небава М.І.* Економіка та організація виробничої діяльності підприємства / Навчальний посібник – Вінниця: ВНТУ, 2011. – 131с. **7.** *Савицька Г.В.* Економічний аналіз діяльності підприємства: навч. посібник. – 3-тє вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2007. – 668с.

Bibliography (transliterated): **1.** Babecz` Ye. K. *Teoriya ekonomichnogo analizu.* Navch. posib. – K.: VD «Profesional», 2007. / [Elektronny`j resurs] – Rezhym dostupu: http://litra.com.ua/catalogue/ekonomicheskij_analiz/50. **2.** Bachevs`ky`j B. Ye., Zablod`s`ka I. V., Reshetny`k O. O. *Potencial i rozvy`tok pidpry`yemstva:* Navch. pos. – K.: Centr uchbovoyi literatury`, 2009. — 400 s. / [Elektronny`j resurs] – <http://uchebniks.net/book/181-potencial-i-rozvitok-pidpriyemstva-navchalnij-posibnik-bachevskij-bye.html> **3.** Doby`kina O.K. *Potencial pidpry`yemstva / Navchal`ny`j posibny`k* / – K.: Centr uchbovoyi literatury`, 2007. – 208 s. / [Elektronny`j resurs] – <http://thinbook.org/book/240-potencial-pidpriyemstva-formuvannya-ta-ocinka-navchalnij-posibnik-dobikina-ok.html> **4.** Kas`yanova N.V. *Potencial pidpry`yemstva / Pidruchny`k.* – Donecz`k.: Sy`frova ty`pografiya, 2012. – 257s. / [Elektronny`j resurs] – http://pidruchniki.ws/1584072054076/ekonomika/potencial_pidpriyemstva_-_kasyanova_nv.5 **5.** Kupalova G.I. *Teoriya ekonomichnogo analizu* / [Elektronny`j resurs] – Rezhym dostupu: http://pidruchniki.ws/15840720/ekonomika/teoriya_ekonomichnogo_analizu_-_kupalova_gi.6 **6.** Nebava M.I. *Ekonomika ta organizaciya vy`robny`choyi diyal`nosti pidpry`yemstva / Navchal`ny`j posibny`k* – Vinny`sya: VNTU. 2011. – 131s. **7.** Savy`cz`ka G.V. *Ekonomichny`j analiz diyal`nosti pidpry`yemstva:* navch. posibny`k. – 3-tye vy`d., vy`pr. i dop. – K.: Znannya, 2007. – 668с.

Надійшла до редакції 28.02.2014

УДК 658.31 : 665.011.7

В.Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, канд.екон.наук, доцент, НТУ «ХПІ»

АНАЛІЗ МЕТОДІВ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ НЕСТАБІЛЬНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто існуючі вітчизняні та зарубіжні методи визначення ознак та ймовірності нестабільної роботи машинобудівного підприємства. Розроблено рекомендації по використанню методичної бази для підвищення ефективності роботи промислових підприємств, зменшенню рівня нестабільності виробничо-підприємницької діяльності.

Ключові слова: банкрутство, санація, реструктуризація, методичні підходи, фінансова стійкість, ознаки неплатоспроможності.

© В.Л. Товажнянський, 2014